

Ula, Tarahya gibi yeni kaza isimlerine rastlanmaktadır (BA, MAD, nr. 3399, s. 5, 7, 9; BA, KK, Mevkufat, nr. 2620, s. 26; nr. 2670, vr. 5^a, nr. 2672, vr. 6^a). 1890 yılına ait *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*'nde (II, 610) Muğla, Milas Bodrum, Marmaris, Köyceğiz ve Meğri olmak üzere beş kaza; Bozüyük, Ula, İsravolos, Karaabad, Gereme, Mandalyat, Dalaman, Dadya ve Eşen adlı dokuz nahiyeye kayıtlıdır. Bu tarihteki köy sayısı da 261 olarak gösterilmiştir.

Menteşe Beyliği, Osmanlı topraklarına bir sancak olarak katıldıktan sonra belgelerde ve kroniklerde Mentese ili, Mentese vilâyeti, Mentese sancağı, Mentese livâsı adlarıyla yer almıştır. XVII. yüzyılda muhassıllar, XVIII. yüzyılda mütesellimler ve XIX. yüzyılda mutasarrıflar tarafından yönetilen Mentese sancağının sınırları birtakım idarî düzenlemeler sebebiyle dönemlere göre değişikliğe uğramıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Mentese'nin tanınmış mütesellim aileleri arasında bulunan Milaslı Abdülaziz Ağazâdeler, Köyceğizli Hasan Çavuşzâdeler ve Tavaslı Osman Ağazâdeler, bölgenin sosyal ve ekonomik nabzını tutan ve etkileri günümüze kadar gelen yönetici aileleri olarak görünmektedir. 1864 idarî yapılanmasında Aydın vilâyeti içinde bir sancak olarak yer alan, Millî Mücadele sırasında ise iki yıl kadar (1919-1921) İtalyanlar'ın işgaline mâruz kalan Mentese sancağı Cumhuriyet'ten sonra Muğla vilâyetine (il) dönüştürüldü. Günümüzde Mentese adı coğrafya öğretiminde ve literatüründe bir yöre (Menteşe yöresi), bir dağ sırası (Güney Mentese dağları) ve Ege bölgesinin jeolojik eski çekirdeğinin (Saruhan - Mentese eski kütleleri) adı, ayrıca dantel gibi işlenmiş çok girintili çıkıntılı kıyıları ifade eden "Menteşe tipi kıyı" söyleyişinde kavram olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

TK, TD, nr. 110, 569; BA, TD, nr. 39, 47, 61, 337, 338; BA, MAD, nr. 923, s. 82; nr. 3399, s. 5, 7, 9; nr. 7647, s. 37/2; nr. 8586, s. 692/2; BA, KK, *Divân-ı Humâyun Ahkâm Defteri*, nr. 67, s. 125/3; BA, KK, Mevkufat, nr. 2620, s. 26; nr. 2670, vr. 5^a; nr. 2672, vr. 6^a; BA, MD, nr. 41, s. 44/91; nr. 94, s. 6/23; nr. 145, s. 245/2; nr. 149, s. 10/5; nr. 243, s. 60/156; nr. 250, s. 29/232, 81/718; BA, Atik Şikâyet, nr. 33, s. 129/577; *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri: 937/1530* (nşr. BA Dairesi), Ankara 1995, s. 481-574; Strabon, *Coğrafya: Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)* (trc. Adnan Pekman), İstanbul 1987, s. 77, 214-216; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 321, 322; Hadîdî, *Tevârih-i Âli Osmân* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 174, 225; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Fevzi Kurdoğlu - Ali Haydar Alpagot), İstanbul 1935, s. 209-242, 790-795; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevâ-*

rih, İstanbul 1279, I, 128; Kâtib Çelebi, *Cihan-nümâ*, Wien Nationalbibliothek, Mxt. 389, vr. 117^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 197-271; *Anonim Tevârih-i Âli Osmân* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 69, 141; Ch. Texier, *Küçük Asya* (trc. Ali Suad), İstanbul 1340, II, 65-67; *Aydın Vilâyeti Salnâmesi* (1308) (haz. İbrahim Câvid), İzmir 1308, II, 610; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 19; a.mlf., "Menteşe-oğulları", *İA*, VII, 724, 725; Aşkıdıl Akarca - Turhan Akarca, *Milas*, İstanbul 1954, s. 53, 56; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 55, 472-474; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, Venice 1983, s. 107, 109; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1986, tür.yer.; Besim Darkot - Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1995, s. 5, 6, 9-10, 16-17, 29, 65-76; Besim Darkot - Sırrı Erinc, "Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahedeler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 5-6, İstanbul 1954, s. 183, 188, 191; Besim Darkot, "Menteşe", *İA*, VII, 722-724; Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, İstanbul 2003, s. 183; a.mlf., "Beylikten Sancağa: Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülahazalar", *TTK Belleten*, LX/217 (1996), s. 89-91; S. Faroqhi, "16. Yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar" (trc. Melek Eğilmez), *Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, *GeL.D.*, özel sayı (1978), s. 61-65; *Kâmûsü'l-â'lâm*, VI, 4441-4446; Erdoğan Merçil, "Menteşe-eli", *E²* (İng.), VI, 1017-1018; a.mlf., "Menteşe-oghulları", a.e., VI, 1018-1019.

ZEKÂİ METE

MENTEŞE BEY

(ö. 692/1293'ten sonra)

XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Güneybatı Anadolu'ya hâkim olan Menteseoğulları Beyliği'nin kurucusu (bk. MENTEŞEOĞULLARI).

MENTEŞEOĞULLARI

XIII. yüzyıl sonlarında Güneybatı Anadolu'da kurulan bir Türkmen beyliği.

Beyliğin kurucusu, Anadolu Selçuklu hükümdarlarınınca atalarına Batı Anadolu uç bölgesinde iktâ verilen Mentese Bey'dir. Beyliği, bu yöreye deniz yoluyla gelen ve içeri doğru girerek sahille Denizli dağları arasındaki bölgeye yerleşen Türkmenler'in tesis ettiği belirtilir. Ayrıca karadan sahile doğru akın yapan Türkler tarafından bir siyasî birlik haline getirildiği üzerinde durulur. Kuruluşu ve ilk beylerin hüküm sürdükleri dönemlerin kronolojisi kaynak yetersizliği sebebiyle tesbit edilememektedir. Mentese Bey'in şeceresi hakkındaki bilgiler de karışıktır. Mente-

şeoğulları'nın hâkim olduğu bölge Muğla, Peçin, Milas ve Balat'tan Ege sahillerine kadar uzanmaktadır. Bizans kaynaklarında Mentese Bey'in adı, 1282'de Tralles (Aydın) ve Nyssa'yı (Sultanhisar) ele geçirmesi dolayısıyla zikredilir. Bu dönemlerde Mentese Bey ve emrindeki Türkmenler'in Selçuklular'ın himayesinde oldukları söylenilmez. Karamanoğulları'nın Konya'yı kuşatması üzerine İlhanlı Sultanı Geyhatu 690 (1291) yılı sonlarında Anadolu'ya gelerek Mentese topraklarını yağmalamıştır. Mentese Bey'in ne zaman öldüğü bilinmemekle birlikte bunun 692 (1293) yılından sonraya rastladığı tahmin edilmektedir.

Menteşe Bey'den sonra beyliğin başına oğlu Mesud Bey geçti. Diğer oğlu Kirman (Kerman) belki kendisine tâbi olarak, belki de muhalefet etmek suretiyle Föke'de (Finike) hüküm sürdü. Mesud Bey 1300'de Rodos adasının önemli bir kısmını ele geçirdi. Aynı yıllarda Girit ile Mentese Beyliği arasında ticarî münasebetler başladı. Daha sonra Hospitalier şövalyeleri 1308'de Rodos adasına hâkim oldular. Hospitalier şövalyelerinin 1311 yılı başlarında Ceneviz tüccarlarının mallarını müsadere etmeleri üzerine Cenevizliler Menteşeoğulları ile ittifak yaptılar. Mesud Bey'in ölümü muhtemelen 719 (1319) yılından öcedir. Altı oğlundan biri olan Şücâüddin Orhan onun yerine geçti. Bu dönemde papalık tarafından Venedik, Fransa Kralı VI. Philippe ve öteki Batılı ülkeler dahil bir Haçlı seferi düzenleme çalışmaları yapıldı. İbn Battûta 733'te (1333) Batı Anadolu'yu dolaşırken Orhan Bey'i Peçin'de ziyaret etmiş ve onu "Milas sultanı" olarak zikretmiştir. İbn Fazlullah el-Ömerî de Orhan Bey'in sahip olduğu şehirler ve asker sayısı hakkında bilgi verdiği gibi Menteşeoğulları'nın ikinci Föke kolunun 1330'da Hamîdoğulları'na tâbi olarak hüküm sürdüğünü belirtmiştir. Orhan Bey'in ölüm tarihi bilinmemektedir.

Orhan Bey'in yerine oğlu İbrâhim geçti. Diğer oğlu Hızır ise Çine'yi idare ediyordu. Bir Haçlı donanmasının 1344'te Aydın-ğulları'ndan İzmir'i alması, Menteşeoğulları ile Girit arasındaki ticaretin bir süre kesilmesine sebep oldu. Menteşeoğulları Aydın-ğulları ile birleşerek Girit'e saldırdılar. İbrâhim Bey İzmir'e yürümek için Balat'ta savaş hazırlıkları yaptı (751/1350). Venedikliler, kendilerine karşı harekete geçmeye hazırlanan İbrâhim Bey'i Balat Limanı'na soktukları donanmayla

tehdit edip 753-756 (1352-1355) yılları arasında yapılan bir antlaşma sonucu Menteşeoğulları'nı silâhsızlanmaya zorladı. Buna rağmen ticarî ve diplomatik münasebetler kesilmedi. İbrâhim Bey muhtemelen 756 (1355) yılı civarında vefat etti. Onun ölümünden sonra oğullarından Mûsâ Bey Peçin, Balat ve Milas, Mehmed Bey Muğla ve Çine, Ahmed Gazi Bey güneyde Makri ve Marmaris bölgesinde hüküm sürmeye başladı. Mûsâ, "ulu beg" olarak 759-760'ta (1358-1359) Kandiye Dukası Pietro Badeor ile bir antlaşma yaptı. Ahmed Bey'in de Rodos ile Kıbrıs arasındaki gemilere karşı harekâtı üzerine Kıbrıs Kralı I. Peter'in donanmasının 766'da (1365) Aydın ve Menteşe sahillerini tehdit ettiği, Venedik'in araya girmesiyle barış yapıldığı bilinmektedir.

Mûsâ Bey'in ölümünün (776/1375'ten önce) ardından yerine kardeşi Ahmed Bey geçti. Ahmed Bey'in aynı zamanda beyliğin Milas ve Peçin koluna da hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Menteşe Beyliği bu dönemde bazı Ege adalarından haraç alacak ölçüde kuvvetlenmişti. Bunlardan biri Naksos (Nakşe) adası idi. Ahmed Bey bir ara Balat'a hâkim olduysa da bu kısa sürdü. Balat ve çevresi 791'den (1389) önce Mehmed Bey'in oğlu Gıyâseddin Mahmud'un idaresinde bulunuyordu. Ancak Mahmud Bey, kardeşi İlyas Bey'e karşı yaptığı hâkimiyet mücadelesini kaybederek Osmanlılar'a sığındı. İlyas Bey ve babası Mehmed Bey Karamanoğulları'nın Osmanlılar aleyhine düzenledikleri ittifaka katıldı. Yıldırım Bayezid'in bu ittifaka karşı yaptığı Anadolu seferi sırasında Balat ve Muğla'daki Menteşe kolunun toprakları ele geçirildi. Ahmed Gazi Şâban 793'te (Temmuz 1391) öldü. Onun hâkimiyeti altındaki yerler Osmanlı idaresine geçti. Kardeşi ve oğlu İlyas ise Timur'un yanına kaçtı.

Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Timur, öteki Anadolu beyliklerinde olduğu gibi Menteşeoğulları'na da ülkelerini iade etti. Bu sırada muhtemelen Mehmed Bey ulu beg durumundaydı ve daha sonra Menderes nehri yakınında Timur'un ordugâhına giderek bağlılığını arz ile hediyeler takdim etmişti. Onun zamanında Menteşeoğulları limanları tekrar Batılı tüccarlara açıldı. Mehmed Bey'in 805 yılı ortalarında (1403 yılı başı) vefatının ardından beyliğin başına geçen İlyas Bey Fetret devrinde Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelesinde Çelebi Mehmed aleyhine, İsâ Çelebi'nin lehine Aydın ve Saruhanoğulları ile ittifakta bu-

lundu. Fakat müttelikler Çelebi Mehmed karşısında yenilince İlyas Bey onun hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı (1405). Daha sonra Aydın ve Menteşeoğulları Girit dahil Venedik bölgelerine karşı akınlarını sürdürdüler. Çelebi Mehmed'in 816'dan (1413) itibaren hâkimiyetini sağlamlaştırması üzerine İlyas Bey Osmanlılar'ın bir vasalı olarak kaldı. Venedik elçisi Pietro Civran, İlyas Bey'i Peçin'de ziyaret etti ve eski antlaşmayı yenilemek mecburiyetinde bıraktı (17 Ekim 1414). İlyas Bey 818'de (1415) Leys ve Ahmed adlarındaki iki oğlunu Osmanlı sarayına gönderdi. Onun 824'te (1421) ölümünden sonra oğulları Edirne'den kaçıp Menteşe iline giderek beyliğin başına geçtiler. II. Murad 827'de (1424) Menteşe topraklarını ele geçirdiği zaman bu iki kardeş yakalanarak hapsedildi, böylece beylik sona erdi.

Menteşe Beyliği de diğer Anadolu beyliklerinde olduğu gibi ulu beg denilen yaşça büyük bir emir tarafından idare edilmiştir. Antlaşmaları yapan, sikke kestiren ve hutbede adı zikredilen ulu begdir. Menteşeoğulları'nın başşehri Milas idi. Milas'ın yakınındaki Peçin muhtemelen yazlık ikametgâh durumundaydı, Balat ise Avrupalı tüccarlar için önemli bir şehir ve limandı. Ortaçağ'ın sonlarında Balat denize şimdi olduğundan daha yakındı ve Menderes nehri buraya ulaşım imkân veriyordu. Balat'ta Venedikli bir tüccar topluluğu ve bunların kendi mahalleleri vardı.

Menteşeoğulları ülkelerini birçok mimari eserle süslemişlerdi (aş. bk.). Ayrıca edebî şahsiyetleri himaye ederek kendi adlarına bazı eserleri Türkçe'ye çevirtmişlerdir. Nitekim Gıyâseddin Mahmud adına Farsça'dan *Bâznâme* ismiyle bir kitap tercüme edilmiştir. Şirvanlı Mehmed b. Mehmed'in İlyâs Bey adına *İlyâsiyye* adı verilen muhtasar bir tıp kitabı tercümesi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Taeschner), s. 39, 47 (trc. Yaşar Yücel, *Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri* içinde, Ankara 1980, s. 194, 200); İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, II, 279-280; a.e.: *The Travels of Ibn Battuta* (trc. H. Gibb), London 1962, II, 429-430; a.e.: *Seyahatnâme*, I, 321-322; Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 11; Münecimbaşı, *Camiü'd-düvel: Osmanlı Tarihi: 1299-1481* (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995, s. 68, 129, 152, 157, 196; İsmail Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçukîyye*, İstanbul 1309, s. 93; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 70-83; a.m.f., "Menteşe-oğulları", *İA*, VII, 724-731; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. O. Ş. Gökyay), İstanbul 1944; Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, An-

kara 1968, tür.yer.; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 226-230; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s. 597, 599, 603, 607-609; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and the emirates of Menteshe and Aydın (1300-1450)*, Venice 1983; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 367-368; Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara 1999, s. 173-185; Remzi Duran, "Menteşeoğlu Umur Bey", *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1, Manisa 1997, s. 76-84; Erdoğan Merçil, "Menteşe-Eli", *EL²* (İng.), VI, 1017-1018; a.m.f., "Menteşe-Oğulları", a.e., VI, 1018-1019.

ERDOĞAN MERÇİL

□ MİMARİ. Başta Peçin, Milas ve Balat olmak üzere Muğla, Fethiye, Ula, Eski Çine, Yatağan ve Turgut'ta Menteşeoğulları'na ait mimari eserler bulunmaktadır. Bu hânedandan günümüze sağlam durumda ulaşan en eski yapı, Şücaeddin Orhan Bey'in Şâban 730'da (Haziran 1330) inşa ettirdiği Milas'taki Hacı İlyas Camii'dir. Dörtgen planlı, üzeri düz bir çatı ile örtülü, harimi ve üç kubbeli son cemaat yeriyile yalın bir mimarisi olan caminin merdiven şeklindeki minaresi bölgesel bir özellik arz etmektedir (bk. HACI İLYAS CAMİİ). Orhan Bey zamanında Milas'tan çok başşehir durumundaki Peçin'in (Perçin-Bercin) imar edildiği anlaşılmaktadır. İbn Battûta'nın, "Güzel binalar ve camiler vardır" sözü (*Seyahatnâme*, II, 321) o dönemde Peçin şehrinin bayındırlığı hakkında fikir vermektedir. Orhan Bey tarafından 732 (1332) yılında temeli atılan Orhan Bey Camii şehrin ulucamisiydi. Günümüze kadar sağlam olarak gelemeyen cami hakkında bazı seyahatnâmelerde

Hacı İlyas Camii – Milas / Muğla

